

Skutil, Jan

Specifika žánru Komenského Kšaftu umírající matky, jednoty bratrské, ve srovnání s testamenty moravských feudálů

In: *Roman Jakobson*. Mikulášek, Miroslav (editor). 1. vyd. V Brně: Masarykova univerzita, 1996, pp. [341]-349

ISBN 8021014377

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/132395>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

V. PRÓZA

1. Malé a střední žánrové formy

SPECIFIKA ŽÁNRU KOMENSKÉHO KŠAFTU UMÍRAJÍCÍ MATKY, JEDNOTY BRATRSKÉ, VE SROVNÁNÍ S TESTAMENTY MORAVSKÝCH FEUDÁLŮ

Jan Skutil (Brno)

Komenského Kšaft umírající matky, jednoty bratrské napsaný v letech 1848 až 1650 v Lešně představuje svérázný literární žánr, kompilaci několika slovesných útvarů, především dopisu, kázání, politické proklamace a rovněž ideové vize i jakéhosi politicko-náboženského účtování s minulostí, sebeobhajobu, text apologetického charakteru psaný v duchu bible, zejména starozákonních proroků, především Jeremiáše a Izaiáše, připomínající rovněž Davydovy žalmy a Jeremiášův pláč. Komenského Kšaft je žánrem neopakovatelným a nejslavnostnějším, jedním z vrcholů písemnictví nejen Komenského, nýbrž i českého vůbec. Není kšaftem ekonomickým, jakým byla mnohá šlechtická pořízení v onom smutném a krveplném 17. století; nejen v českých zemích, nýbrž i v celé střední Evropě jich bylo velmi mnoho. Není s nimi srovnatelný ani ideově ani formálně, metaforicky si od nich, zapsaných v právních městských i šlechtických knihách a listinách, vypůjčil jen jejich pojmenování.

Komenského Kšaft byl dopsán po norimberské proklamaci vestfálského míru (z října roku 1648), jímž se pro české země stanovil ideově politický statut k roku 1624, tedy status quo (s příslibem odchodu švédských vojenských jednotek ze země za finanční odškodnění armády), a nikoli stav z roku 1618, tj. z počátku české války, kdy byl politickým a konfesijním zákonem Rudolfův Majestát z roku 1609. Vestfálský mír potvrdil tudíž právně existenci jediného náboženství v českých zemích, římskokatolického, sjednocení šlechty a měst i poddaného lidu s panovníkem ve víře a nepotvrdil doktrínu *Cuius regio, eius religio*. Utvrzen byl v Norimberku v lednu 1650.

Tento politický výsledek pro střední Evropu byl způsoben mimo jiné i rozdělením názoru švédské politické reprezentace. Zvítězil ten, který představovala strana umírněných mladých velmožů luteránů ovlivňujících královnu Kristýnu, jež byla nakonec ochotna ke smíru s císařem za každou cenu, jen aby se již skončila válka představující nezměrné zlo. Její představitelé dorazili do Münsteru z Osnabrücku dříve než vyjednávací druhé skupiny reprezentované synem kancléřovým J. Oxenstiernou; tato politická reprezentace chtěla vyjít vstříc Komenskému, nebyla však již k jednání s císařovým velvy-

slancem hrabětem Trautmansdorfem připuštěna. Navíc bylo výsledné jednání v Münsteru ovlivněno ještě legáty francouzského kardinála Mazarina, jenž vedl královskou politiku. Když tento představitel zjistil, že v Praze proti Švédům bojují studenti a měšťané plně již katolicky orientovaní, postavil se zásadně proti možnému znovuzavedení dvojího náboženství v pacifikovaných nábožensky Čechách.

Komenského Kšaft má pouze formální název ve významu poslední vůle, odkaz, pořízení, jakých bylo v době, kdy majitelé panství odkazovali druhorozeným synům i dcerám část svého majetku, v době, kdy vznikaly majoráty i fideicomisní statky, velmi mnoho. Analogická situace byla i v měšťanských domech.

Komenského Kšaft není dílem právně ekonomického charakteru. Je to především dopis nebo kázání, jakých zakladatel moderní pedagogiky napsal nebo alespoň promluvil velkou řadu. V této práci autor kriticky přehlíží politický stav, v němž se nacházejí čeští političtí emigranti a zejména jednota, především její ústřední skupina v Lešně, a vyvozuje z toho politické a ideové důsledky. Sumarizuje činnost jednoty na náboženském a na kulturním i osvětovém poli v 15. — 17. století a uvádí, že nejcennější přínos a stálý majetek jednoty i její odkaz je v její péči o český jazyk a o překlad bible, tzv. kralický. Ten postoupila národu. Přehlíží a děkuje polské církvi jednoty za poskytnutí asyly po Obnoveném zřízení zemském, všímá si luterské, kalvínské i jiných protestantských církví i církve římskokatolické a jejího vztahu k jednotě. Této vyčítá pýchu a panovačnost a prorokuje jí špatnou budoucnost, jestliže se v mnohých směrech nenapraví. Má však také výhrady i k jiným protestantským společenstvím.

Kulturní dědictví bratrské církve odkazuje českému národu. Komenského Kšaft je protkán citáty z bible a hlubokou vírou v lepší budoucnost národa. Kriticky vidí i ve své církvi nemalou vinu v morálce i v povaze jednotlivců. Slavné Komenského proroctví „Věřím i já Bohu, že po přejití vichřic hněvu (hříchy našimi na hlavy naše uvedeného) vlada věcí tvých k tobě se zase navrátí, ó lide český!“ bylo citováno jak T. G. Masarykem v roce 1918 a tak i Václavem Havlem v roce 1989 při změnách politické situace.

Komenského Kšaft představuje svérázný žánr spojující hymnickou modlitbu s kázáním a v dopise dramaticky koncipovanou autostylisticky zpracovanou prosbu i politický odkaz, jenž se jen metaforicky nazývá kšaftem, jest jím jen politicky a ideově, když se senior soudce jednoty loučí se svou původní premisou návratu domů do vlasti, již vyjadřoval ještě ve svém proročném starším díle Haggaeus redivivus (1632). Vyjadřuje obavu, že se jeho církev rozplyne v cizině v rámci jiných protestantských společenstev, k nimž měla blízko i vzhledem k té skutečnosti, že postrádala pro své duchovní

vlastní školy, takže se kněží museli vzdělávat na cizích duchovnědných učilištích v západní Evropě, především v Německu a v Anglii.

Jan Amos Komenský napsal svůj Kšaft ve velmi stísněné situaci, když stále podrobněji seznával okolnosti mírového jednání ve Vestfálsku, jichž nebyl přítomen nikdo z jeho blízkých. Hluboce ho zarmoutilo, když Braniborsko a Sasko uznaly svatováclavskou korunu za dědičné země Habsburků, přestože obě tyto země byly protestantské; těžce rovněž nesl, že Švédové v době své okupace Čech a Moravy se nepostarali o jejich znovupřevedení na protestanství předbělohorského rázu, že ponechali katolickým vrchnostem a kněžím, zejména však jezuitskému řádu plnou svobodu, akceschopnost a zcela volnou ruku v jejich misijní činnosti a také plnou funkčnost pražskému arcibiskupství i olomouckému biskupství s výjimkou drancování jejich kulturního majetku, zejména knih a obrazů. V důsledku mírových jednání zůstaly jen některé kostely ve Slezsku k dispozici protestantům, obě Lužice byly dány do zástavy saskému kurfiřtovi (1635); země byly v oné době většinou protestantské a německé, jen na venkově se mluvilo lužickou srbštinou. Největším handicapem při mírových jednáních pro Švédy však byl boj pražských studentů na barikádách proti nim ve druhé polovině roku 1648, jak jsme poukázali již výše.

Pod dojmem starostí o výsledek vestfálských jednání napsal Komenský dne 24. října 1648 švédskému říšskému kancléři Axelu Oxenstiernovi dopis, v němž ho zapřísahal a jeho prostřednictvím i švédskou královnu Kristýnu a švédskou vládu i vyslance v Osnabrücku, aby neopouštěli českou politickou a náboženskou emigraci při mírových jednáních. Výsledkem Komenského smutných úvah po zjištění vestfálských mírových usnesení byla jeho předmluva k Lasického Historii o původu a činech bratří českých (1649), kterou zaslal spolu s novým listem ze dne 1. listopadu 1649 A. Oxenstiernovi. V něm Komenský nejen kondoloval kancléři k úmrtí jeho ženy, nýbrž zmínil se i o tom, že v důsledku neznalosti mnohých politických okolností při jednání v Múnsteru a Osnabrücku mu poněkud křivdil. Zdůraznil, že „Vy jste chtěli, ale sousedé naši nechtěli vésti (zároveň se svou při) i při sousedů“; svou bolest chápal za obecnou a vyjádřil, že osud Čech je v rukou božích, a připomenul bolest apoštola Pavla i Mojžíšovu a uzavřel, že by bylo nemoudré obviňovat z našich pohrom jiné a žalovat na vlastní nedostatek kajcnosti vůči Bohu. Zde Komenský předjímá již svoji náladu a názory, jež ho posléze vedly ke Kšaftu. Konstatuje, že jeho bolest není jen jeho osobní, nýbrž všech, veškeren lid jednoty propadl přílišné trýzni a sousedé, kteří opustili Čechy, opustili i sami sebe. Boží pomoc začíná tam, kde končí lidská. „Míř k tomu, aby se naši lidé, dosud ranění jakousi ztrnulostí, i nyní ještě vyburcovali k pokání, budou-li moci“; nezatajuje, že neštěstí, do něhož upadl národ, si

sám zavinil, neboť se málo staral o svoje věci, zaspal a přál si, aby jiní řešili za něho vzniklou situaci.

Komenský si byl v listopadu 1648 vědom, že ještě nemusí být vše ztraceno vzhledem k nespokojenosti s mírovými ujednáními u všech českých emigrantů, že lze ještě mnohé pozměnit do norimberských závěrečných protokolů, jež se sepiší v lednu 1650. Teprve po jejich podepsání, po půl roce v létě 1650, opustí české země švédské jednotky.

Právě r. 1650 si kladli mnozí z bratrských činitelů otázku, má-li ještě smysl udržovat jednotu pohromadě, když vlastně v žádné zemi nebyla oficiálně uznána, a feudálům, kteří ji podporovali, mohla tato skutečnost vlastně činit podstatné potíže. Učení bratří dovolovalo jejím duchovním mít účast i na jiných protestantských bohoslužbách, společná věc všech protestantů jim byla blízká. Již před rokem 1648 vzdělávali se mladí bratří duchovní na cizích univerzitách, kde jim bylo předkládáno především luterské učení. Bratrské jednoty nebyly teritoriálně sjednoceny, bratří zůstali rozděleni v malých eku-
menách.

Komenský viděl v hrozném smutku a zmatku umírající matku jednotu bratrskou zničenou nepřáteli a opuštěnou přáteli a tak vytvořil do ledna 1650 hluboký lidský dokument silného emotivního účinku, jenž se stal majetkem celého národa. V něm je postavena otázka bytí či nebytí jednoty před očí všech. Umírající předává svůj kulturní odkaz do rukou celého českého národa a především do vůle boží a věří, že v budoucnu se uplatní její poklad, úsilí o vzdělání. Ten bude rozdělen mezi její přibuzné a pokračovatele. Jednota nesla důstojně Kristův kříž, byla příkladem padlého apoštola Petra, jehož Kristus pozvedl, nechyběly jí však ani slzy; její odkaz zůstane živým příkladem lásky k Bohu a k bližním.

Tyto myšlenky jsou zasazeny do rámce zvláštního žánru Kšaftu, především epistolografické památky, zřejmě nejznámějšího literárního díla takto žánrově koncipovaného se zřejmými survivaly dalších, především dramatických děl s autostylizací matky církve, jež ve světovém požáru snad dohrála svoji roli. Za dramatických zřetelů jde o předání jejího odkazu do idejí národa, který považuje v rámci starozákonních dějů rovněž obdobně za národ Bohem vyvolený a mluví o něm analogicky jako v Jeremiášových proroctvích v duchu přejití vichřic hněvu nad ním.

Závěrem dokladu matka jednota děkuje své dceři, polské jednotě, za její pohostinnost a věnuje jí tiché a živé vzpomínky. Odchází od ní proto, aby zasela světové símě jinde. Připomíná, že římská církev jí byla zprvu matkou, ale posléze se vůči ní stala macechou, která pije krev svých vlastních dětí. Vyzývá ji, aby alespoň nadále rozžehla světlo božího slova, z něhož by se mohly radovat i další protestantské sestry. Uvádí, že skrze Martina Luthera a Jeana Calvina byla znovu připomenuta památka Mistra Jana Husa. Jednota

měla v oblibě německou církev, ale sama se přesto považovala za samostatnou obec, nechť také helvetská církev zachová památku jednoty ve smyslu nepopření její samostatnosti.

Všem křesťanským společnostem odkazuje Komenský v Kšaftu snahu po odvaze, po sjednocení ve víře a v lásce k jednotě ducha. Kež umírající matka pje svým příbuzným hymnus míru a vede je ke křesťanskému odkazu, k naplnění ve světovém společenství, kdežto vlastnímu českému lidu odkazuje dědictví otců, především lásku k pravdě a ke stálému jejímu porozumění k božím zákonům, pravdám a zjevením. O biblí české, kralické, jež patří k jejímu základnímu odkazu, tvrdí, že ji synové jednoty dobře přeložili a že jen málokterý národ se může pochlubit tak dokonalým přetlumočením Proroků a Apoštolů jako Češi. Tato kniha, kterou nepřátelé jednoty pálí, bude zachována lidu do budoucnosti a zůstane jeho vlastnictvím navěky. Zcela v duchu Husova odkazu věrným Čechům určuje svou výzvu k pořádku v církvi, přeje si, aby jednotlivé obce dobře sloužily na cestě k Bohu jako knihy Lasiciovy týkající se jejich dějin, i dvakrát zveřejněná Česká konfese (1575, 1610). Všem Čechům přeje autor Kšaftu horlivost ve víře a v lásce k čistotě i v péči o jazyk mateřský, čímž se synové jednoty navždy proslavili.

Skutečnost, že jednota musela předávat svoji mládež na vzdělání jiným, jak jsme již výše poukázali, považuje Komenský za vážné a zásadní provinění, neboť cizí učitelé ji zřejmě někdy i s naruživostí kazili v její ideologii. Komenský je si vědom toho, že by se tato chyba měla odčinit, ale za dané politické situace to není možno. Zavazuje celý český národ k úctě ke vzdělání, sám lituje, že musel plody svého úsilí předat v cizině jiným národům a nikoli jen svému, jemuž by mělo patřit především. Vše, co z jednoty zůstane, náleží jeho vlasti jako popel po památce Husově. S Jákobovými slovy žehná umírající matka jednota lid, jenž bude v duchu Komenského vize opět svobodný. Bohaté biblické citáty staví Komenského vedle svých vlastních slov a spojuje obě hladkou vniterností hlubokého citu do poetické jednoty, která změní smutek ve vítězství a skutečné poklady umírající nechá žít v budoucnosti.

Komenského Kšaft byl dříve chápán za jeden z vrcholů jeho tzv. útěšných spisů, do nichž byly řazeny především knihy z let 1622 — 1625 a některá díla z let padesátých 17. století, totiž Přemyslování o dokonalosti křesťanské (1621 — 1622), Nedobytný hrad (1622), Truchlivý I a II (1623, 1624), Labyrint světa a ráj srdce (1623), Pres boží (1624), O sirobě (1622 — 1624), Centrum securitatis (1625) i Renuntiatio (1632 — 1633), z dalšího období pak především Kšaft (1650) a třetí a čtvrtý díl Truchlivého (1650, 1660). Takto chápanou jednotu žánrové ideologie traktátu se základem v listu a v homilii popřela však Dagmar Čapková a přesněji tato díla utřídila, i když ponechala jejich zřetel na složku didaktickopovzbudivou. Filozofická díla

jako Centrum securitatis a soubor povídek s hlavním hrdinou Poutníkem toužícím po maximálním poznání, v němž předchází spisům pansofickým a irenickým, nelze řadit do stejné žánrové kategorie jako díla introspektivní, dialogi animae, reflektující se v Truchlivém nebo Kšaft.

Kšaft, v němž není ztajen útěšný tón nejvyššího představitele jednoty, zahajuje trojici dalších pastoračních spisů padesátých let 17. století, tj. Truchlivého III „třetí díl, v němž se zdržuje Řvání hrdličky v rozsedlinách skalních a skrýši příkré dlouho zustávající“ (1650) a „Truchlivého čtvrtý díl a ostatní, to jest Smutný hlas zaplášeného hněvem božím pastýře k rozplášenému hynoucímú stádu“. Ostatní již rady dáním se všechněmi se žehnající (1660). Kšaft měl na obě práce vliv po stránce žánru: je-li Truchlivý I a II v podstatě dramatem, Truchlivý III je monolog analogicky jako Kšaft a Truchlivý IV prozaické sdělení.

Útěšný a povzbudivý charakter Kšaftu spočívá v autorově hluboké víře v nezapomenutelnost duchovního odkazu jednoty pro český národ a v přesvědčení, že po přejití vichřic hněvu vlada se opět navrátí do rukou českého lidu.

Tato Komenského předtucha a víra v lepší zítřek se vyplnila sice značně pozdě, ale též v jiné poloze. Na tuto myšlenku navázali nejen dva českoslovenští prezidenti (první a poslední), ale také F. X. Šalda mutatis mutandis, který v roce 1918 postavil do opozice Komenského Truchlivého Šťastného.

Závěrem i při hodnocení žánru Kšaftu nelze pominout celočeskou a středoevropskou situaci, za níž bylo toto dílo v roce 1650 v Lešně dopsáno. Valná část českého národa zůstala ve vlasti, kde vyrůstala již mladá generace vychovaná v duchovních špičkách jezuity, popřípadě piaristy. Komenský jako představitel ideově rovněž značně vyspělé společnosti byl již v roce 1650 mezinárodně uznávaný vědec a pedagog, ideově však jinak orientovaný než pokatoličtění Čechy, žijící navíc v dosud tolerantním prostředí Velkopolska, kde se již schylovalo rovněž k protireformačním zákrokům ovšem ve značně zmírněné podobě, než tomu bylo v předbělohorských a pobělohorských Čechách. V Čechách přísně platilo Obnovené zřízení zemské z roku 1627 a 1628 pro Moravu popírající možnost existence jiného náboženství, než které vyznával habsburský panovník, který navíc prohlásil české království jako dědičné léno svého rodu, a navíc byla v něm zrovnoprávněna němčina s češtinou. Obnovené zřízení zemské nebylo projednáno sněmem a bylo protimluvou českého státního práva uznávajícího volitelnost české koruny. Království bylo sice dvojjazyčné vzhledem k počtu obyvatel, ale čeština byla od konce 15. století po latině jedinou úřední řečí v Čechách a na Moravě, ve Slezsku tomu bylo jinak. Ke změně v charakteru panovníka nedošlo ani pragmatickou sankcí (1715) ani v době tereziánské v rámci rodu, ani v roce 1848, kdy u českých politiků převládl názor, že česká koruna musí být udržee-

na v rámci habsburského soustátí, tak tomu bylo i v roce 1866 za prusko-rakouské války. Teprve v prvních letech první světové války dochází k možnosti znovuvytvoření českého státu; tato idea nabyla větší podoby až ke konci války, když krystalizovala možnost přeměnit feudální dynastický stát v národnostní, jednak na základě historického práva jednak podle národnostního sebeurčení. V té době nabývá naplnění i myšlenka Komenského, jeho vize o návratu věcí českého národa do jeho rukou. Za prvního evropského konfliktu dochází k inkrustaci českého státu v 17. století do habsburského soustátí, za první světové války z něho český stát vystupuje. V obou případech je tomu za souhlasu evropských velmocí (v druhém i zaoceánských Spojených států). Obojí změna je ve spojitosti s největšími osobnostmi národa: v 17. století Komenského, ve 20. Masaryka. Obé je spojeno s literárním dílem: u Komenského s Kšaftem, u Masaryka s jeho Světovou revolucí: žánr je změněn — Komenského Kšaft je slitinou dopisu, kázání, náboženského traktátu a politické prorocké vize, Masarykova práce představuje jistý druh reportáže, memoárů, kulturněpolitického hodnocení. Žánr v obou případech je neplně výrazný, svým způsobem svébytný. Komenského Kšaft představuje literární dílo nad jiné jazykově a slohově vyspělé, emotivně nad jiné výrazné.

LITERATURA

- BEČKOVÁ, M.: Jan Amos Komenský a Polsko. Praha 1983.
- BLEKASTAD, M.: Comenius. Versuch eines Umrisses von Leben, Werk und Schicksal des Jan Amos Komenský. Praha — Oslo 1969.
- ČAPEK, J. B.: Poutník dvou světů. In: Jan Amos Komenský, Labyrint světa a lusthaus srdce (edice J. BRAMBORY) Praha 1941, s. 143 — 150.
- Komenského význam básnický a literárně zákonodárný. In: Záření ducha. Praha 1948.
- Dialogi animae. In: Univerzita Karlova J. A. Komenskému. Praha 1970, s. 30 — 42.
- Comenius. Na cestě z labyrintu. K čtyřstému výročí narození J. A. Komenského. Posthumní dílo k vydání připravila ČAPKOVÁ, D. Ústí nad Orlicí — Brandýs nad Orlicí 1992.
- KOMENSKÝ, J. A.: Kšaft umírající matky jednoty bratrské, kterýž (v národu svém a obzvlášť smrti své dokonávajíc) svěřené sobě od Boha poklady mezi syna a dědice své rozděluje. Léta Páně 1650. Edice J. V. KLÍMA Praha 1928, s. doslovem editora Dvě loučení, s. 35 — 49.
- KUMPERA, J.: J. A. Komenský. Poutník na rozhraní věků. Ostrava 1992.
- KVAČALA, J.: Jan Amos Komenský. Jeho osobnost a jeho soustava vědy pedagogické. České vydání připravil KLÍMA, J. V. Praha 1920.

- MOLNÁR, A. — REJCHRTOVÁ, N.: Jan Amos Komenský o sobě. Praha 1987.
- NOVÁK, A.: Doslov. Obraz J. A. Komenského. In: J. A. Komenského Smutný hlas zaplašeného hněvem božím pastýře k rozplášenému hynoucímu stádu, ostatní již rady dáním se všemi se žehnající. Vyškov 1946.
- POLIŠENSKÝ, J.: Jan Amos Komenský. Praha 1963.
- RYBA, B.: Sto listů J. A. Komenského. Z latiny přeložil a vybral. Praha 1942.
- ŠKARKA, A.: J. A. Komenský. In: Dějiny české literatury. Praha 1959. I.

DIE SPEZIFISCHEN ZÜGE DES WERKES „VERMÄCHTNIS DER STERBENDEN MUTTER, DER BRÜDER-UNITÄT“ VON COMENIUS IM VERGLEICH MIT DEN TESTAMENTEN MÄHRISCHER FEUDALISTEN

Das bekannteste und gleichzeitig das rührendste Werk von Comenius (1648 — 1650) ist nach der Nürnberger Proklamation (1650) des Westfälischen Friedens vom Jahre 1648 verfaßt worden.

Es handelt sich keineswegs um ein Werk, das in einem Zuge geschrieben wurde, obwohl das Werk dies vermuten läßt. Es stellt ein eigenartiges literarisches Genre, eine Kompilation mehrerer literarischer Gebilde dar, vor allem des Briefes, der Predigt, politischer Proklamation sowie ideologischer Vision, eines Traktats, in dem kirchliche und politische Verrechnung mit der Vergangenheit durchgeführt wird, und ein Text apologetischen Charakters, der im Sinne der alttestamentlichen Jeremias-Prophezeiung verfaßt wird. Als Titel hat Comenius die metaphorische Benennung nach einem Vermächtnis gewählt, d. h. nach einem sog. letzten Willen, die es zu der Zeit in den Adels- und Bürgereintragungen seit dem 16. Jahrhundert in den tschechischen Ländern viele gab; mit einer ökonomischen Verrechnung hat dieses Werk nichts gemein.

Comenius reagiert auf die Bestätigung der Ordnung und der erneuerten Landesverfassung in den tschechischen Ländern in den Jahren 1627 und 1628, auf die Ablehnung der Rückkehr von Protestanten in deren Heimat und auf die Bewahrung des politischen Status quo vom Jahre 1624. Er bedauert, daß Schweden während der Friedensverhandlungen von den Repräsentanten aus Sachsen und Brandenburg nicht unterstützt wurden, die eine, was Konfession betrifft, protestantische Partei vertraten, und daß die schwedische Partei, die tschechische Emigranten unterstützte, im Jahre 1648 bereits zu einer Minderheit wurde. Comenius ist sich dessen bewußt, daß auch die Brüder-Unität daran schuldig ist. Ihre Schuld besteht vor allem darin, daß die Geistli-

chen vor allem in lutheranischen und kalvinistischen Hochschulen und nicht in den Schulen der Brüder-Unität erzogen wurden. Für die wichtigste Sorge der Unität hält Comenius die Sorge für das tschechische Schrifttum, wobei er zum Höhepunkt dieser Tätigkeit die Bibelübersetzung, die sog. Kralitzer Bibel hält. Er glaubt, daß nach dem Vorübergehen des Zornsturmes die Herrschaft wieder in die Hände des tschechischen Volkes zurückkehrt und daß die oktroyierte Verfassung über die Erbschaft des Königtums in den Händen der Habsburger ihre Gültigkeit verliert.

